

Anadolu Parsının Ekopoetik Temsili: Tulliana

The Eco-poetic Representation of the Anatolian Leopard: Tulliana

Mehmet Emir Kaleli*

Öz

Türk edebiyatı, eleştirel hayvan çalışmaları alanı için zengin bir eser geleneğine sahiptir. Bu nedenle Türk edebiyatında hayvan temsillerinin kültürel, alegorik veya estetik bir unsur olmanın ötesinde etik ve ontolojik tartışmaların bir parçası olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. İsmail Orhan Sönmez'in *Tulliana* adlı şiir kitabı bu alan için somut bir örnek oluşturur. *Anadolu Parsı İçin Şiirler* alt başlığını taşıyan eser, nesli tükenme tehlikesi altında olan ve yüzyıllardır Anadolu'nun maddi ve manevi kültüründe önemli bir yere sahip bulunan Anadolu parsına odaklanmaktadır. Babasının etkisiyle çocukluğundan beri Anadolu parsına özel bir ilgi duyan şair, şiirlerinde bu türün yok oluş sürecinde insan faaliyetlerinin rolünü vurgulamakta ve insan eliyle gerçekleşen yıkımı ön plana çıkarmaktadır. Şair, insan ile bu tehdit altındaki tür arasındaki karmaşık ilişkiyi derinlemesine ele alarak türler arası eşitlik söyleminin temellerini atmaktadır. Böylece, insanmerkezci bakışı reddeden ve ekolojik adaleti savunan edebi yaklaşımların ortaya çıkışı dikkat çekici bir biçimde görünür hâle gelmektedir. İlgili yaklaşım, eleştirel hayvan çalışmaları literatüründe öne çıkan ve hayvanların yalnızca temsil nesneleri değil, özne konumunda

Geliş tarihi (Received): 15-06-2025 Kabul tarihi (Accepted): 23-06-2026

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Ankara-Türkiye/ Res. Asst., Hacettepe University Faculty of Letters Department of Turkish Language

değerlendirilmesi gerektiğini savunan kuramsal çerçeveye benzerlik taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, edebi metinlerin hayvanları pasif ve insana bağımlı varlıklar olarak değil, başlı başına bilinçli öznelere olarak temsil etme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmada Anadolu parısı yalnızca mitolojik ya da simgesel bir figür olarak değil; öfke, korku, direnç ve yas gibi duyguları deneyimleyebilen bilinçli bir varlık olarak betimlenmektedir. Bu betimleme, hayvanın temsil düzeyinden çıkarılarak deneyimleyen bir özne konumuna yerleştirildiğini göstermektedir.

Anahtar sözcükler: İsmail Orhan Sönmez, *Anadolu Parsı*, *Tulliana*, çevreci eleştiri, eleştirel hayvan çalışmaları, Giorgio Agamben

Abstract

Turkish literature has a rich tradition of works for the field of critical animal studies. Therefore, animal representations in Turkish literature should be evaluated not merely as cultural, allegorical, or aesthetic elements, but as part of ethical and ontological debates. İsmail Orhan Sönmez's poetry collection *Tulliana* provides a concrete example for this field. Bearing the subtitle *Poems for the Anatolian Leopard*, the work focuses on the Anatolian leopard, which is endangered and has held an important place in the material and spiritual culture of Anatolia for centuries. Influenced by his father, the poet has had a particular interest in the Anatolian leopard since childhood, and in his poems he emphasizes the role of human activities in the extinction process of this species, foregrounding the destruction caused by human hands. By addressing in depth the complex relationship between humans and this threatened species, the poet lays the groundwork for a discourse of interspecies equality. Thus, the emergence of literary approaches that reject anthropocentrism and advocate ecological justice becomes strikingly visible. This approach resembles the theoretical framework prominent in the literature of critical animal studies, which argues that animals should be regarded not merely as objects of representation but as subjects. Therefore, this study demonstrates that literary texts have the potential to represent animals not as passive and human-dependent beings, but as conscious subjects in their own right. In the study, the Anatolian leopard is depicted not merely as a mythological or symbolic figure, but as a conscious being capable of experiencing emotions such as anger, fear, resistance, and grief. This depiction shows that the animal is removed from the level of representation and positioned as an experiencing subject.

Keywords: İsmail Orhan Sönmez, *the Anatolian leopard*, *Tulliana*, *ecocriticism*, *critical animal Studies*, *Giorgio Agamben*

Extended summary

One of the pressing questions driving this study is how literary texts can represent animals not as symbolic artifacts or passive victims, but as sentient beings possessing agency, memory, and emotion. The study focuses on the Anatolian leopard (*Panthera pardus tulliana*), a species long embedded in Anatolian culture and now on the brink of extinction, as represented in İsmail Orhan Sönmez's poetry book, *Tulliana*. The primary research question

asks: Can literature transform the ethical relationship between humans and nonhuman animals, and if so, how does it reconfigure animals as subjects rather than objects?

This study aims to explore the ecopoetic approaches employed by İsmail Orhan Sönmez to represent the Anatolian leopard as an existential and ethical subject. Drawing on the theoretical frameworks of ecocriticism and critical animal studies, the research highlights how literary discourse can disrupt anthropocentric binaries and articulate a multispecies ethics. The article argues that *Tulliana* goes beyond lamenting ecological loss and instead foregrounds the Anatolian leopard's inner life—its emotions, resistance, and suffering—as a means of advocating for interspecies justice and recognition.

This study combines close textual reading of selected poems from *Tulliana* with theoretical insights from prominent researchers and philosophers, such as Peter Singer, Tom Regan, Marc Bekoff, Cary Wolfe, and Giorgio Agamben. The study also situates Sönmez's book within a broader cultural and historical framework, examining archival references, oral narratives, and ethnographic accounts related to the Anatolian leopard. In doing so, it draws connections between poetic form, collective memory, and environmental ethics.

One of the central findings is that Sönmez's poetic treatment of the Anatolian leopard resists traditional symbolic or allegorical representations of animals. Instead, the poems construct the leopard as a conscious, sentient feeling subject that embodies the violence and displacement enacted by human civilization. The poems also draw from Anatolian oral traditions and local histories, embedding the leopard within a dense network of cultural associations. Folk motifs, regional legends, and historical testimonies are interwoven with ecological concerns, producing a layered poetic narrative that links biodiversity loss to the erosion of cultural memory. Moreover, the autobiographical elements concerning the poet's childhood interest in the leopard and the influence of his father can be interpreted as discursive components that contribute to the construction of the ecological perspective articulated in the text. Through this personal approach, the poetry becomes a critical site where the natural world is neither romanticized nor commodified but instead grieved and defended as a subject of ethical concern. *Tulliana* constitutes a distinctive contribution to the field of ecocritical inquiry within Turkish literature by presenting a sustained and affectively resonant engagement with the figure of the Anatolian leopard. *Tulliana* critically interrogates dominant representational frameworks that silence and instrumentalize animals, and instead articulates a poetics grounded in recognition, resistance, and ethical responsiveness.

This study concludes that Sönmez's poetic representation of the Anatolian leopard invites a rethinking of the boundaries between species and the ethical responsibilities that arise from these entanglements. The Anatolian leopard is no longer merely a metaphor or a cultural figure; it is a subject in its own right, demanding attention, respect, and protection. The poems articulate a clear ecological message while also reconstructing the leopard's image in the collective imagination—not as a lost relic, but as a living symbol of endurance and ethical depth. By combining poetic aesthetics with ecological awareness, *Tulliana* demonstrates how literature can serve as a powerful medium for species advocacy and cultural critique. It opens a path for reimagining human-animal relations in a way that is ethically responsive and

ecologically informed. In this sense, the work functions not only as a literary artifact but also as a call to action in the face of ongoing environmental crises.

Giriş

Hayvan çalışmaları (animal studies), insan ile insan olmayan hayvanlar (non-human animals) arasındaki ilişkileri inceleyen disiplinlerarası bir alandır ve özellikle eleştirel yaklaşımıyla dikkat çeker. Bu alan hayvanlara yönelik türçülük ve şiddetin tek başına ele alınmayacağını savunur ve söz konusu olguların ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi diğer ayrımcılık biçimleriyle iç içe geçtiğini vurgular. Dolayısıyla hayvan çalışmaları insan merkezli bakış açısını sorgular ve hayvanları edilgen varlıklar yerine toplumsal ve tarihsel süreçlerde etkili olan aktörler olarak ele alır. Bu bağlamda eleştirel hayvan çalışmaları doğada yaşayan canlı türlerinin insan kültürlerini ne şekilde etkilediğini yazınsal metinlerden hareketle ortaya koymaya çalışır. Özellikle son yıllarda öne çıkan hayvan çalışmaları kendi başına bir disiplin olarak öne çıkmaya başlamıştır:

Edebiyat, hayvanların temsil problemlerinin tartışıldığı birçok alandan biri hâline gelmektedir. Bu gelişmeler hayvanları dilsel biçimlerle (metaforik ikame zincirleri gibi) insana özgü kavramsal çerçeveye bağlayan yollar hakkında yeni sorulara zorlamakta, hayvan temsillerini giderek çeşitli düşünce okullarının kesişimleri olarak işlev gördüğü gerçeğini çok daha açık bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. (McHugh, 2006: 10)

Hayvan çalışmaları disiplininin başlangıcı yirminci yüzyılın son çeyreğine rastlarsa da bu alanda son yıllarda yapılan çalışmalar vasıtasıyla hız kazanmıştır. Slovic'e göre çevreci eleştirinin üçüncü döneminde ele alınan önemli konulardan biri hayvanların öznelliğine dair yapılan çalışmalardır (Özdağ ve Gökalep Alpaslan, 2010). Ekosistem içerisindeki en ufak bir zararın çok ağır sonuçlarının olacağını gözler önüne sürmeye çalışan çevreci eleştirmenler, edebi metinlerin nesli tükenmekte olan türlere karşı bilinç uyandırmada önemli bir görev üstlendiği görüşündedir. Edebi metinler, hem tehlike altında olan türlerin benzersizliğine hem de insanla paylaştıklarına karşı daha dikkatli olmayı sağlayacak nitelikte bir özellik barındırabilir (Schneider-Mayerson, vd., 2021).

Aslında hayvanlara bakış açısı uzun süre kendinden üstün görülen insanın ihtiyaçları doğrultusunda temellenmiştir. Gerek eski Yunan düşünce tarihinde gerek kartezyen düşüncede gerekse birçok kutsal kitaplarda yer alan insan merkezli düşünce, çevreci eleştiri yaklaşımıyla birlikte önemli ölçüde değişim göstermiştir. Özellikle kartezyen düşüncede hayvanlar bilinci olmayan, insana hizmetle yükümlü, acı duygusu bulunmayan varlıklar olarak görülür. Descartes, hayvanları acı duygusundan yoksun, düşünme yetisi bulunmayan bilinç dışı varlıklar olarak gördüğünden ahlaki ölçütler içerisinde değerlendirilemeyeceğini belirtir. Bu düşünceye göre insan, varlık alemindeki tüm canlılardan üstündür ve ekolojik sistem sadece insana hizmet etmek amacıyla var olagelir (Oppermann, 2012). Söz konusu görüşe ilk tepki gösterenlerden biri ünlü ekolog Aldo Leopold'dur. Leopold "Batı düşüncesinin çevreye ilişkin en temel görüşlerine karşı çıkarak, yani dinden, felsefeden ve modern bilimden gelen insan merkezli tüm görüşleri reddederek, insanın biyotik topluluğun "sade bir üyesi" olduğu yeni bir etik yaklaşım tasarlar" (Özdağ, 2017: 28-29). Hayvanların düşünsel planda ahlaki

değerlendirmeler içerisine dahil edilmesinde en önde gelen isim ise Peter Singer'dır. Singer, hayvanlara karşı takınılan tavrı, zenciler ve kadınlara karşı takınılan tavırlara benzeterek ırkçılık ve cinsiyetçiliğin yanında türçülük kavramına dikkat çeker. Herhangi bir türe üye olmanın etik açıdan dışlanmak için bir sebep olarak görülmesinin doğru olmadığını düşünür (Singer, 2018). Peter Singer'ın çıkış noktası Jeremy Bentham'ın acı çekme fikrine dayanır. Acı duyma ve zevk almayı türler arası eşitliğin temeli sayar:

Acı çekme ya da haz duyma kapasitesi herhangi bir çıkara sahip olmanın önkoşuludur; yani ancak bu koşul sağlanırsa çıkarlardan anlamlı bir biçimde bahsetmeye başlayabiliriz. Bir çocuk tarafından tekmelenmenin bir taşın çıkarlarına aykırı olduğunu söylemek anlamsızdır. Bir taşın çıkarları olamaz, çünkü taşlar acı çekemez. Ona ne yaparsak yapalım, taşa iyilik ya da kötülük yapamayız. Acı çekme ve haz duyma kapasitesi, bir varlığın çıkarları olduğunu söylemek için sadece gerekli değil, aynı zamanda yeterli bir koşuldur da; en azından acı çekmemenin bu varlığın çıkarına olduğunu söyleyebiliriz. Tekmelenmemek, örneğin bir farenin çıkarıdır, çünkü tekmelenirse acı çeker. (2018: 54-55)

Singer'a göre sadece acı duyma yetisine sahip varlıklar çıkar sahibi olabilir ve bu varlıkların eşit derecede ahlaki olarak ilgi görmeye ehliyetleri vardır. Buradan yola çıkarak insanların yerleşik alışkanlıklarını gözden geçirmesi gerektiğini vurgular. Tarım yöntemleri, bilimsel deney metotları, avlanma biçimleri, giyinme alışkanlıkları ve sirk gibi eğlence kültürlerinin sorgulanmasını tavsiye eder. Tom Regan da Singer gibi hayvanlar ile insanlar arasındaki ilişkiye etik yönden yaklaşır. Fakat Regan'ın etik anlayışını daraltıp geçmiş ve gelecek hakkında bilgi sahibi olan ve soyut düşünebilen varlıkları etik kapsam içine alır. Bu varlıkların etik sınırlara dahil olabilmesi için içsel değere sahip olmasına dikkat çeker. Böylece Singer'a karşı çıkarak hayvanların, salt haz ve acı duyma yetilerine veya başkalarına karşı sağladıkları faydalara göre değil, içsel değerlerine göre değerlendirilmelerinin daha doğru olacağını iddia eder. İçsel değere sahip olan türlerin birbirine karşı üstünlüğünün bulunmadığına dikkat çekerek bu özelliği bir ölçüt olarak öne sürer. Regan, ayrıca Singer'ın yukarıda sayılan yerleşik alışkanlıkları sorgulamaktan ziyade inançların değiştirilmesi gerektiğini de düşünür (Regan, 2003). Singer ve Regan'ın görüşlerinde farklılaşan noktalara rağmen birleştikleri husus, hayvanların bilinç durumuna sahip olduklarıdır ki özellikle Singer etik konusunda acının bir bilinç durumu olduğunu belirtir:

Acı bir bilinç durumudur; "zihinsel bir olay"dır ve bu nedenle asla gözlemlenemez. Kıvrınmak, çılgılık atmak, elini yanan sigaradan kaçırmak gibi davranışlar, acının kendisi değildir; bir nöroloğun beyindeki faaliyetleri izlemesi de acının kendisini gözlemlemekten farklıdır. Acı hissettiğimiz bir şeydir ve başkalarının da bunu hissettiğini ancak çeşitli dışsal göstergeler yoluyla çıkarsayabiliriz. (2018: 57-58)

Bu görüşten yola çıkarak bir şempanze veya köpeğin, zihinsel özüllü bir bebek veya demanslı bir yaşlıdan daha yüksek bir bilinç göstergesine sahip olduğunu düşünür. Hayvanlara da en az bu insanlar kadar değer verilmesi ve yaşam hakkı tanınması gerektiğini belirtir.

Yeni etik sorumluluklar

Günümüzde hayvan çalışmaları (animal studies) alanında yapılan araştırmalarla birlikte insana özgü olarak düşünülen zekânın hayvanların da sahip olabileceği bir yeti olduğu or-

taya koyulur. Bu sonucun insanlara, hayvanlar karşısında yeni etik sorumluluklar yüklediği açıktır (Gökalp Alpaslan, 2013). Ufuk Özdağ'ın hayvan çalışmaları disiplininde ilk kez “bilişsel etoloji” (cognitive ethology) kavramını ortaya atarak bu kavramın önemine değindiği ve atları incelediği “The Turning of the Tide” yazısında belirttiği gibi, bu türün insanlara benzeyen duygulara sahip olduğu ortaya çıkar:¹

The field observations of ethologists, over long years, provide evidence that animals feel a wide range of emotions. They come to the conclusion that alongside primary emotions, such as aggression and fear which are inborn, some animals possess secondary emotions such as happiness, love, grief, jealousy, envy, empathy, despair, shame, anger, embarrassment, and many other complex feelings. (Özdağ, 2005: 139)

İnsanlara atfedilen birçok duygusal durumun hayvanların da sahip olabileceği ima edilir. Özellikle nefret duygusunun hayvanlarda da bulunabileceğine dikkat çekerek hayvanların da etik açıdan eşit haklara sahip olabileceği düşünülür. Marc Bekoff bu tür anekdotların çoğalıp etologların araştırmalarının somut verilerle desteklenmesi halinde hayvan etiğinin sınırlarının oldukça genişleyeceğini ve dikkat çekeceğini düşünür (Özdağ, 2005: 147). Donovan da hayvanların da benlik bilinci barındırdığını, çeşitli duygu durumları yaşayabildiğini belirtir onların fiziksel acı duymalarının yanında zihinsel olarak da acı duyacaklarına dikkat çeker:

Hayvan-merkezli eleştiri hayvanların bilinç taşıyan varlıklar—nesne değil özne—olduğu öncülünden hareket eder; onların kendi hikâyeleri/biyografileri olan bireyler olduğu, ayrılmamış kitleler olmadığı; acıdan hoşlanmadıkları, hazdan keyif aldıkları; yaşamak ve gelişmek istedikleri; kısacası, insanların da birçok yönüyle onlarla paylaştığı belirlen arzu ve ihtiyaçlara sahip oldukları fikrine dayanır. (Donovan, 2016: 99)

Hayvanların zihinsel olarak da acı çekmelerinin insanlar tarafından kavranmasının mümkün olabilmesi durumunda insanların hayvanlara yaptıkları eziyetlerin azabileceğini açıklar (Bekoff, 2002: 12). Bekoff, etoloji alanını küçümseyenlere karşı evrimci ve ekolojik bakış açılarıyla mukayeseli olarak aktardığı birçok gözlem ve anekdotlarla insanlara özgü olarak düşünülen birçok motiflerin hayvanlarda rastlanabildiğini iddia ederek etoloji alanının hiç de küçümsemeyeceğini gösterir. Frans de Waal, hayvanlarla ilgili kaleme aldığı deney ve gözlemlere dayanan anekdotlarında hayvanların sanıldığı gibi sınırlı bir zekâ kapasiteleri olduğu düşüncesini yıkar. Hayvanların insanlar tarafından genellikle insan ölçütleri ile değerlendirilmesine karşı çıkarak onların geçmiş ve gelecek bilinci barındırmalarının yanında yaratıcı ve çözümsel zekaya sahip olduklarını ifade eder. Karmaşık sosyal davranışları ve bilişsel yetenekleriyle hayvanlara karşı insanmerkezci bir yaklaşımın değişmesi için geniş bir katkıda bulunur. Çeşitli hayvan türlerinin sosyal becerileri, iletişim türleri ve problem çözebilme yeteneklerini ayrıntılı olarak inceler. Waal, insanlar ve hayvanlar arasında duygusal ve zihinsel bağlantılara dikkat çekerek hayvanların bilinçlerinin daha iyi kavranılması durumunda daha iyi muamele görmelerine neden olacağını düşünür. İnsanların doğal dünyayı kavramasıyla daha iyi çevre politikaları ve yaban hayatının korunması için etkili çözümlerin de üretileceğini belirtir (Waal, 2021).

Görüldüğü üzere hem çevreci eleştirmenler hem hayvan hakları savunucuları, insan merkezli bir yaklaşımı reddederek onun yerine insanı var olan diğer türlerle birlikte ele almayı önceler. Tüm bu fikirler hayvan etiği konusunda önemli bir dönüşümün işaretidir. Yerleşik

düşüncelerin sorgulanmasıyla birlikte hayvanların her alanda eşit görülmesini sağlayan bir yaklaşım geliştirmenin yanında yaşayan her canlıya bireysel kimlik kazandırmak amaçlanır. Bu bakımdan hayvanların bilinç durumu, zekâları, duygu ve düşünme yetileri konusunda edebi anlatılar da çok önemli malzemeler sağlar.

Cary Wolfe beşerî bilimler içerisinde hayvan çalışmaları ile edebiyat arasındaki ilişkiyi incelediği yazısında bazı edebiyat eserlerinde hayvanların ele alınış şekli itibariyle onları nesne olarak değil birer kişi olarak görüldüğünü vurgular. Bu değişimin okuyucu için de önemli bir dönüşüm sağlayabileceğini düşünür. Özellikle akademik çevrelerde hayvanların birer tema, mecaz, metafor, temsil vb. sembolik anlamlarla yorumlanıp onların öznelliğinin geri plana atıldığını belirtir (Wolfe, 2009: 567). Bu durumun değişmesiyle birlikte insanmerkezci görüşün edebi çalışmalarda önemli ölçüde değişeceğini düşünür (Wolfe, 2009: 569). Özdağ'a göre de edebiyat eleştirmenleri, günümüzde akademik çalışmalarda ihmal edilen hayvan çalışmaları alanına yönelmelidir. Özellikle edebiyat alanında kartezyen bakış açısının yaygınlığından kaynaklanan bu eksikliğin ve gecikmişliğin aşılmasında edebiyat eleştirmenlerine önemli görevler yüklenir: "Eleştirmen ve yazın insanı, kendisini hayvan davranışlarına adanmış bilim insanının yanında yer alarak, şimdiye kadar pek az ilgi gören insanın dışındaki yaşama doğru yeni bir bilincin oluşmasına katkıda bulunmalıdır" (Özdağ, 2017: 95). Özdağ, hayvan çalışmalarına paralel olarak disiplinlerarası bir yaklaşımla edebi metinlerden hareketle yapılacak çalışmaların önemli ölçüde katkı sunacağını düşünür.

Hayvan çalışmalarına yönelik bu kuramsal ve eleştirel yönelim, alanın Türkiye'deki gelişim sürecine ve mevcut durumuna dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Sinan Akıllı, hayvan çalışmaları alanındaki eksikliğin nedenini, bu alanın kuramsal çerçevesi ve kavramlarının Batı kökenli olmasına bağlar (Akıllı, 2018). Ona göre Amerika ve Avrupa'da 21. yüzyılın başlarında başlayan hayvan çalışmaları Türkiye'deki geçmişi yaklaşık 10 yıldır. Söz konusu alandaki çalışmaların büyük çoğunluğu Türkiye dışında gerçekleşmiş ve Türkiye'deki çalışmaların yayılımı da oldukça sınırlı kalmıştır. Hayvan çalışmalarının disiplinlerarası bir alan olarak tarih, sosyoloji, psikoloji ve kültürel çalışmaların yanı sıra biyoloji, zooloji ve etoloji gibi pozitif bilimlerle kurduğu ilişkinin Türkiye'de henüz sınırlı düzeyde kaldığı ve bu durumun alanın kuramsal derinliğini ve metodolojik çeşitliliğini kısıtladığı söylenebilir (Dölek-Sever, 2024: 247). Fakat Türk sözlü ve yazılı kültüründe özellikle Anadolu coğrafyasına özgü hayvanlara bakış noktasında çevreci hassasiyeti barındırdığını belirtmek gerekir. Masallarda, türkülerde, destanlarda ve halk hikâyelerinde hayvanlar yalnızca birer motif olarak değil, aynı zamanda doğanın bir parçası ve insana yol gösteren varlıklar olarak yer alır. Halk şiirinde bülbülün, turnanın² ya da atın sembolik kullanımı bu canlılara duyulan saygının ve onlarla kurulan manevi bağın bir göstergesidir. Bu bakış açısı modern ekolojik yaklaşımlarla da örtüşecek biçimde doğayı tüketilecek bir kaynak değil, birlikte yaşanacak bir bütün olarak görür. Söz konusu hassasiyet hayvanların yalnızca ekonomik veya sembolik birer araç olarak değil, aynı zamanda doğanın asli unsurları ve insanla ontolojik bir bağ içindeki varlıklar olarak algılanmasıyla kendini gösterir. Hayvan çalışmalarının sunduğu disiplinlerarası perspektifle bakıldığında bu tür kültürel anlatıların antropomorfik okumaların ötesine geçerek insan merkezli düşünme biçimlerini

sorgulama potansiyeli taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda içselleştirilen ve Türk kültüründe önemli yere sahip olan hayvanlardan biri Anadolu parsıdır. Yüzyıllardır Anadolu coğrafyasının simgesi olarak öne çıkan olan Anadolu parsı, Türk kültüründe oldukça önemli bir yere sahiptir.³

Anadolu parsı

Anadolu biyolojik çeşitlilik bakımından oldukça zengindir. Bu zenginlikler arasında öne çıkan türlerden biri Anadolu parsıdır. Anadolu parsı (*Panthera pardus tulliana*), Türkiye’de yaşayan en büyük yırtıcı kedi türü olup özellikle dağlık, kayalık ve seyrek ormanlık alanlarda yaşamayı tercih eden bir türdür. IUCN (Uluslararası Doğayı Koruma Birliği) Kırmızı Listesi’ne göre *Panthera pardus tulliana* Nesli Tehlike Altında (Endangered) olarak sınıflandırılmaktadır.⁴ Bu sınıflandırma, türün doğadaki popülasyonunun oldukça düşük olmasına ve üreyebilen ergin hayvan sayısının yaklaşık olarak 1000’in altında olduğunun tahmin edilmesine dayanmaktadır. Avcılık, turizm amacıyla yapılan oteller, bilinçsiz tarım gibi insan faaliyetlerindeki yıkıcı etkiler bu türün tükenmesine zemin hazırlamıştır. 1974’te Ankara’nın Beypazarı ilçesinde vurulan ve uzun yıllar boyunca neslinin tükendiği düşünülen Anadolu parsının farklı tarihlerde görüldüğü haberleri yapılsa da en net görüntülemeyi 2019 yılında Doğa Koruma Milli Parklar Genel Müdürlüğü yapar. Foto kapanla çekilen iki net görüntüyle birlikte tür bulunduğu bölgede koruma altına alınarak bir grup akademisyen tarafından gözlemlenmiştir.⁵ Bu bölgede yapılan DNA analizi sonucunda türün varlığını sürdürdüğü tespit edilmiş ve DNA sonuçları Dünya Gen Bankası’na kaydedilmiştir. Daha sonraki yıllarda birçok kez farklı bölgelerde görüntülenmiş ve avlanma tehlikesine karşı birtakım cezai yaptırımlar açıklanmıştır. Yapılan saha araştırmaları, parsın varlığının kamera kapan görüntüleri, izler, dışkı örnekleri ve yerel gözlemler gibi doğrudan ve dolaylı verilerle tespit edildiğini göstermektedir (Sarı, Gündoğdu, Başkaya ve Arpacık, 2020) Gözlemlerin büyük bir kısmının 1000 metrenin üzerindeki dağlık alanlarda yoğunlaşması, parsın yüksek rakımlı ve insan baskısının görece daha az olduğu bölgelerde yaşamayı tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Anadolu parsının varlığı özellikle Giresun, Erzincan, Bingöl, Artvin, Rize, Trabzon, Ardahan, Erzurum, Kars ve Gümüşhane illerinde yapılan gözlem ve bulgularla tespit edilmiştir. 2022 yılında yayımlanan bir araştırmaya göre Anadolu parsının Türkiye’deki dağılımının daha önce düşünülenenden daha geniş olduğunu ortaya koymaktadır (Başkaya, Başkaya, Arpacık, Sari ve Gündoğdu, 2022). Türün doğuda Kars’tan başlayarak batıda İç Ege’ye, güneyde Akdeniz’e ve kuzeyde Batı Karadeniz’e kadar uzanan geniş bir coğrafyada varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Fakat özellikle Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde kayıtların yoğunlaşması, bu alanların tür için çekirdek yaşam alanları olabileceğine işaret etmektedir (Başkaya vd., 2022: 992).

Anadolu parsı özellikle yabani keçi, karaca, yaban domuzu gibi orta ve büyük boy memelilerle beslenir ve bu yönüyle otobur popülasyonların kontrol altında tutulmasına katkı sağlar. Bu bağlamda Anadolu parsı, korunması durumunda aynı habitatı paylaşan birçok türün korunmasına da dolaylı katkı sağlayan bir şemsiye tür olarak değerlendirilmektedir (Ünal vd., 2023). William Ripple ve bir grup araştırmacı yırtıcı etobur türlerin ekosistemlerde üstlendiği bu dengeleyici role dikkat çekerek ilgili türlerin azalmasının otçul popülasyonların

kontROLSÜZ artışına, bunun da bitki örtüsünde bozulmalara ve ağaç köklerinin aşınmasına kadar uzanan ekolojik sorunlara yol açtığı belirtilmiştir (Ripple, vd., 2014: 152). Bu çerçevede yırtıcı türler, otçul dengesi ve bitki gelişimi üzerinden ekosistem sağlığının korunmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Anadolu parsının yaşam alanı, orman tahribatı ve yangınlar, turizm ve rekreasyon faaliyetleri, kaçak avcılık ve buna bağlı olarak av hayvanlarının azalması nedeniyle daralmıştır. Özellikle türlerin habitatlarının insan ihtiyacı doğrultusunda bilinçsizce tahrip edilmesi yıkıcı etkilere neden olmuştur. Yaşam alanları önemli ölçüde zarar gören türlerin birçoğunun nesli tükenme eşiğine gelmiştir. Anadolu parsının korunması yalnızca türün kendisini korumaya yönelik önlemlerle değil, aynı zamanda habitatların korunması, yaban hayatı koridorlarının oluşturulması, kaçak avcılığın önlenmesi, ormancılık ve tarım faaliyetlerinin yaban hayatını dikkate alacak şekilde planlanması ve yerel halkın bilinçlendirilmesi gibi bütüncül koruma politikalarıyla mümkün olabilecektir (Sarı vd. 2020).

Anadolu parsının edebî temsili ve ekopoetik inşası

Yırtıcı bir etobur olan Anadolu parsının ekolojik sistemdeki bu önemli etkisi gerek toplumsal planda gerekse yazınsal planda göz ardı edilmemelidir. İsmail Orhan Sönmez⁶, kaleme aldığı “*Tulliana*”’da Anadolu parsının ekosistem içerisindeki önemini göz önüne alarak ona kimlik kazandırmaya çalışır. Şair, doğada yok olan her bitki veya hayvan türünün insan ruhundan da çoraklaşmaya yol açtığını düşünür: “Bugün ortalama insan yabandomuzları ve kargalardan ibarettir. Onun asil ve nadir duygulardan yoksunlaşmış iç dünyası asil ve nadir canlıların, geyiğin, karacanın, parsın, kurdun ve vaşağın tükendiği, çoraklaşan coğrafyasının bir yansımasıdır” (Sönmez, 2018: 110). Bu bağlamda Sönmez’in yaklaşımı, yalnızca belirli türlerin yok oluşuna dikkat çekmekle kalmayıp doğayı bütüncül bir değerler sistemi içinde yeniden düşünmeye yönelir. Sönmez, temelde doğayı anlamlandırmak için yapılan tasniflerin insanın kendi dünyasını kurmak için yaptığı bir sınıflama olduğunu, gerçekte ise “*bir akarsu da varlığını oluşturan yüksek ilke açısından içinde yaşayan balıklarla aynı değerde*” olduğunu belirtir: “Bizim doğayı kendimizce anlaşılabilir kılmak için yaptığımız ayırım ve sınıflamalar kendi ereklerimiz ve düşünsel alışkanlıklarımıza uygun bir dünya tasavvuruna sahip olmak içindir. Zira teorik doğa bilimleri metafizik, estetik, din duygusu, felsefe ve sanat olmaksızın var olamaz” (Sönmez, 2018: 111-112). Ona göre var olan canlılar (cansızlar da dahil) eşit düzeyde saygıyı hak eder.

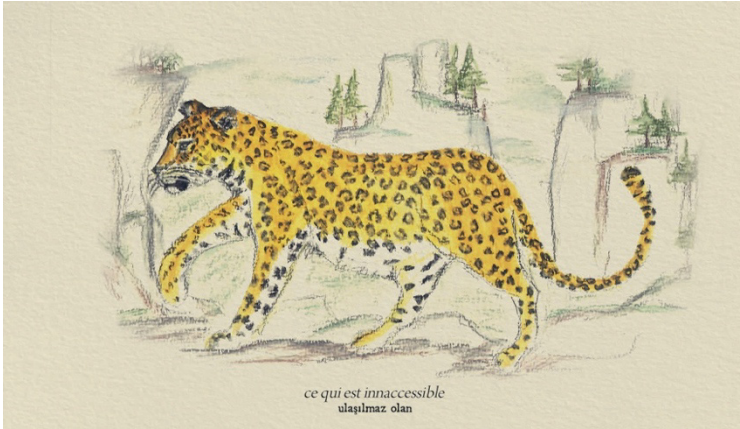
İsmail Orhan Sönmez yazdığı şiirlerde, Anadolu parsını hem maddi hem de manevi açıdan içsel zenginlikleriyle tanımlayarak onunla özdeşleşmeyi amaçlar. Bu şiirler, yıllar boyunca insanların Anadolu parsını yok etme arzusuna karşı duyduğu doğal duygulanımları yansıtmaya çalışır. Gerek sözlü gerekse yazılı malzemelerden faydalanarak verdiği kısa bilgilerle şiir öncesinde okuyucuyu hazırlar. Bu konuda detaylı bir araştırma evresinden geçtiği hem önsözden hem de şiirlerdeki göndermelerden anlaşılır. Sönmez, önsözde Anadolu parsının tarihsel süreçte nasıl bir yer edindiğine dair bilgiler sunar. Cicero’nun mektuplarında geçen pars avından, Dede Korkut destanlarındaki betimlemelere ve Osmanlı padişahlarının av sahnelerinde parsın yer almasına kadar geniş bir tarihî perspektif öne sürer. Anadolu parsi

ile ilgili Türkiye’de yaşanan farklı tarihlerdeki gelişmeleri yakından takip ettiğini hem ön-sözde hem şiirlerinde gösterir.

İsmail Orhan Sönmez’in *Anadolu Parsına Şiirler* alt başlığını taşıyan “*Tulliana*” adlı şiir kitabının ana öznesi, nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya kalan ve tür adı *panthera pardus tulliana* olan Anadolu parsıdır. Sönmez’in Anadolu parsı ve yaban hayatıyla tanışmasında babasının etkisi büyüktür. Henüz çok küçük yaşlardayken babası, şaire doğa sevgisi kazandırarak doğa bilimlerine olan ilgisini artırır. Şairin babasıyla birlikte yaptığı doğa gezileri ve babasının zengin doğa kitaplığı sayesinde çevreci bir tutum edinir. Sönmez, bu bağını kaleme aldığı “Kumerloeve” şiirinde paylaştığı anekdot ile aktarır;

*Çocuktum,
canım sıkılmıştı,
tozlu ve sessiz bir memur odasında,
hışımla deri bir sandalyeye oturtulmuştum.
Ümitler, iyi niyetler ve gayretler içeren eski dergiler,
geçiyordu ellerimden Kumerloeve,
“Kim bilir dağların ve ormanların ardında olanı,”
diyordum kendi kendime,
adını parsın adıyla yan yana görüyordum,
kahretsin, onun hâlâ bir yerlerde yaşamasını çok istiyordum* (Sönmez, 2021: 107)

On yaşında okul yıllarında eski bir dergide rastladığı Prof. Dr. Hans Kumerloeve’ın bir makalesi vasıtasıyla Anadolu parsıyla karşılaşan şairin ilgisi yıllarca devam etmiş; on iki yaşlarındayken parsı konu alan “Anadolu’nun Yabani Hayatı” isimli bir kitap yazmayı denemiştir. Yıllarca kırsal bölgelere yaptığı gezilerde parsla ilgili bilgi toplamasının yanında dağcılık serüvenlerinde daima parsın izini sürmeyi arzulayan Sönmez bu duygusunu şu cümlelerle ifade etmiştir: “Hayatımın sonraki dönemlerinde her türlü tahribata, sözüm ona gelişmeye rağmen onun kuytu ormanlarda, uzaklarda bir yerde özgürce avlanıyor olabileceği benim hayata dair tüm ümitlerimi ve olasılıklarımı canlı tutan bir sembol hâline gelmişti” (Sönmez, 2021: 26).

(“*Tulliana*”, Sönmez, 2021: 17)

Küçük yaşlardan itibaren bu merakını sürdüren şair, kitapta yer alan şiirlerini kaleme almadan önce kapsamlı bir hazırlık sürecine girer. Bu süreçte, konusunu tarihi belgelerden, arşivlerden, gazetelerden topladığı verilerle derinlemesine araştırır. Topladığı bu bilgileri, şiirsel bir üslupla yeniden yorumlar. Günlük yaşamın gerçekliklerini kurmaca dünyası içerisinde sentezler.

Tüm bunların yanında parsla kurduğu empati ve duygusal bağı da sık sık dile getirir. Lori Gruen, *Entagled Empathy* adlı çalışmasında hayvan çalışmalarında empati kavramının klasik anlamlandırmalarını reddeder. Etkili bir empati, empati duyulan varlığın bilişsel durumunu kavramanın yanında o varlığı etkileyen hususların nedenlerini ve onun bu duruma gelmesine yol açan bilgi ve koşulları, yani bağlamı anlamayı gerektirir (Gruen, 2015: 47) Empatiyi, duygu ile düşüncenin birlikte işlediği, belirli yaşam koşulları içinde şekillenen ve varlıklar arasındaki ilişkileri dikkate alarak işleyen bir anlama biçimi olarak temellendirir. Söz konusu yaklaşımda empati, başka bir varlığın deneyimini üstlenmekten çok, o deneyimin nasıl oluştuğunu, hangi koşullar içinde anlam kazandığını ve o varlıkla kurulan ilişkinin niteliğini gözlemeyi gerektirir. Dolayısıyla empati, onun yaşam alanını, karşı karşıya olduğu tehditleri ve insan etkinlikleriyle kurulan ilişkiyi dikkate almayı da içerir (Gruen, 2015: 47). Bu bağlamda Sönmez’in Anadolu parsına şiirlerinde kendi yaşamı ve deneyimiyle yer vermesi, hayvanı öteki olmaktan çıkararak okuru bu yaşam karşısında nasıl bir tutum alacağını düşünmeye çağırmasıyla yeni bir etik tutum almaya çağırır.

1. Türler arası şiddet: Ötekileşmeye karşı özneleşme

“Pardus” şiirinde parsların eğlence amacıyla arenalarda savaştırılması anlatılır. Romalı devlet adamı Marcus Tullius Cicero döneminde gladyatör savaşlarında arenalarda kullanılmak üzere birçok bölgeden getirtilerek çeşitli etkinliklerde kullanıldığı ve bu etkinlikler esnasında onların kölelerle savaştırıldığı bilinir;

*Romanın kadınlarını hayran bırakan güzelliğinle,
öldün ve öldürdün arenanın günahları içinde binlerce kere,
öldün ve kalabalıkların beş para etmez gözlerini orada*

gördün (Sönmez, 2021: 36)

Bu satırlarda antropojenik müdahalelerin tarihsel kökenlerini gözler önüne serer. Cicero mektuplarında, Roma’da arenalarda kullanılacak vahşi hayvanların eyaletlerden sistematik biçimde toplandığını ifade eder. Burada parsların yakalanmasının zorlaştığından ve bölgede parsların neredeyse kalmadığından söz edilmesi, Roma eğlence kültürünün doğrudan hayvan popülasyonları üzerinde etkisi olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Cicero, MÖ 56/1958, s. 129). Antropolojik makine kavramı üzerinden insan ile hayvan arasındaki ontolojik ayrımın nasıl politik olarak inşa edildiğini çalışmalarında ele alarak hayvan çalışmaları disiplini için önemli katkılarda bulunan Giorgio Agamben, siyaset felsefesinde birçok görüşünü Cicero üzerinden tartışırken arenayı egemenin gücünü inşa ettiği bir istisna mekânı olarak konumlandırır. Doğal yaşam alanından koparılan pars, Roma’nın hukuki ve politik

alanına bir birey olarak dahil edilmez ve hatta bilerek bu alanın dışında bırakılır. Agamben’e göre bu dışarıda bırakılma hali, basit bir yok sayma değil, aksine politik bir egemenlik inşasıdır. Onun ölümü bir cinayet sayılmaz, zira hukukun koruması altında değildir. İlgili yaklaşım hayvanların hukuki ve ahlaki korumanın dışında bırakılmış varlıklar olarak konumlandırıldığını gösterir. Şiirde, benzer bir anlayışla parsın savaşmak zorunda bırakılması, hayvanların kendi doğal döngüsünden koparıldığında yaşadığı travmayı gözler önüne serer. J. M. Coetzee, hayvanların nesneleştirildiği yönündeki yaygın görüşü aşarak onların aslında birer “savaş esiri” gibi konumlandırıldığını ileri sürer (Coetzee, 1999: 59). Bu bağlamda hayvanlar, insanın tarihsel olarak galip geldiği bir savaşın mağlup tarafı olarak düşünülür ve söz konusu mağlubiyet, onlara yönelik her türlü müdahalenin meşrulaştırılmasına zemin hazırlar. Coetzee’nin ifadesiyle savaş esiri “bizim kabilemize ait değildir” ve bu nedenle ona karşı etik sınırlar askıya alınabilir (Coetzee, 1999: 59). Şair, izleyicileri gösteriye kitleleyen bu gösteri esnasında hem parsın hem de izleyicilerin duygularını aktarır;

*O nedenle öfkелendin ve savaştn,
bundandı kitleleri hayran bırakan acımasızlığın
sevindi fahişeler, serseriler ve dilenciler.
Roma fetihlerine devam ediyordu, seni istediler.
Marcus Tullius’dan ricayla,
Asia Minor ’un ıssızlarında fak çatlılar, postun için değil ey pars,
Öfken için başına sester saçtılar. (Sönmez, 2021: 37)*

Şiirde de görüldüğü üzere parsın öfkесinden beslenen izleyiciler, bu kanlı gösteriyi hayranlıkla izlerken doğal habitatından eğlence amacıyla getirilen pars, anlam veremediği bu savaş esnasında hayatta kalma içgüdülerini kullanarak kendini korumak amacıyla karşısına getirilen varlıklara saldırmaya başlar. Şairin “ilkel insan” ve “kitle insan” (ayak takımı) tasnifi, insanın ontolojik ve ahlaki çözülüşünü hiyerarşik bir çerçevede ele alırken bu çözülüşün temelinde içgüdülerin yön verdiği bir yapı, tüketim odaklı yaşam ve doğaüstü ile kurulan ilişkinin zayıflaması gibi unsurların bulunduğunu vurgular (Sönmez, 2018: 126-129). Dolaşısıyla kitle insanı, doğaüstünü ancak kriz anlarında hatırlayan, gündelik yaşamda ise tüketim, eğlence ve kaçış mekanizmalarıyla varoluşsal boşluğunu bastıran bir figür olarak belirir. Parsın insani anlamda “öfkелendirilmesi”, onu doğasına aykırı bir şiddet döngüsüne zorlamaktadır. Şiir, bu bağlamda hayvanın iradesini ve özbenliğini tanımayı, onu bir birey olarak görmeyi ima eder. Çoğu zaman toplu saldırılar, parsların ölümüyle sonuçlanır. İzleyiciler parsın öldürülüşüne aldırmadan heyecanla arenadan ayrılırlar. Pars karşısında “fahişeler, serseriler ve dilenciler” krallarla birlikte aynı heyecanı yaşar. Bu esnada hiyerarşi tektipleşir ve parsa karşı benzer bir yaklaşım sergilenir. Şiir yazınsal metinlerde yüzyıllardır süregelen bir algıyı önemli ölçüde değiştirir. Zira klasik anlayışta hayvan acı çektirmekten zevk alan, insan ise acı çeken konumundadır. Şiirde ise bu algı tersine çevrilmiş ve hayvan acı çeken canlı olarak betimlenmiştir. Bu durum insan biricikliği algısını değiştirmiştir. Aynı zamanda Parsın arenaya getirilmesi ve gösterinin para kazanma amacıyla düzenlenmesi, hayvanların insan tarafından ekonomik kazanç için araçsallaştırıldığını gösterir. Şiir, antik dönem insanının

doğa üzerindeki tahakkümünü sorgular. Şiirde insanın doğayı kendi arzuları doğrultusunda biçimlendirme çabasını eleştirel bir şekilde ortaya koyar.

“8 Şubat 1936 Söke” isimli şiir, Aydın şehrinde 1936 yılında 22 yaşında bir genç tarafından öldürülen pars üzerine yazılır. Şiirin başlarında henüz insan eli değmemiş bir yaban tasviri yapılır. Bu yaban tasvirinde “insan eli değmemişçesine ilahidir dağlar”; “hiç insan yokmuşçasına bir sis”; “mavi, zaman yokmuşçasına bir lekesizlikle” parıldar. İnsan eli girmeyen bu yaban tasvirinde tüm canlılar “mutlak bir temaşa içinde devinir”. Daha sonraki mısralarda tabiatın, yaprakların, kuşların ve bütün bu alemin sükût içerisinde varlığını sürdürdüğü tasvir edilir. Şiirin başında tasvir edilen insan eli değmemiş doğa Giorgio Agamben’in *The Open: Man and Animal* kitabında sözünü ettiği insan ile hayvan arasındaki ayrımın henüz kurulmadığı bir alanı, yani insanın kendisini doğadan ayırmadığı bir varlık alanını hatırlatır (Agamben, 2004: 36). Agamben, insan ile hayvan arasındaki farkın doğal ve kesin bir fark olmadığını düşünür. Batı düşünce tarihinde bu fark, insanın kendisini hayvandan ayırarak kurduğu bir sınırın sonucudur. Bu sınır kurulmadan önce, yani insan kendisini doğadan ve hayvandan ayrı bir varlık olarak tanımlamadan önce, insan ile hayvanın aynı varlık alanını paylaştığı bir durum düşünülür.

Yaban hayatının doğal akışının anlatıldığı ilk dizelerden sonra gözler parsa çevrilir:

*Böyle bir anda dağlarda dolaşıyordun,
Zaman kokuyordun, belki hırs, şehvet ve kin,
ne daha kötüydün insanlıktan,
ne daha iyi olduğunu savlayabilirdin.
Sonu gelmez işlerin ardında ihtiyarlayacak,
bir arzu tomarı gibi yuvarlanarak yaşayacak,
başını göğe kaldırmayan milyonlardan olacaktın.
Avla avcının birbirine karıştığı gölgelere ayak bastın*

talihsizlik o ki. (Sönmez, 2021: 82-83)

Şair, doğanın içinde kendi yaşam alanında varlığını sürdüren parsın yaşamını ve düşüncelerini aktarır. Parsın “*zaman kokması*” onun geçmişe ait birtakım birikimleri de beraberinde getirdiğini imgeler. Hırs, şehvet ve kin gibi insani duyguları duyumsaması onun duygu ve dürtülerle hareket eden bir birey olduğunu vurgular. Aynı zamanda insanoğluluyla ilişkisine değinen mısralara rastlanır. İnsanlıktan ne daha iyi ne de daha kötü olduğu vurgulanarak aslında böyle bir karşılaştırma yönelimi de olmadığı düşünülür ki birkaç mısra sonra kendi yaşam alanında doğal bir döngü içerisinde yaşlanacağı belirtilir. Şair, “ne daha kötüydün insanlıktan ne daha iyi olduğunu savlayabilirdin” dizelerinde, insan ve hayvan arasındaki etik karşılaştırmaya işaret eder. Agamben, insan ile hayvan arasındaki farkın ahlaki ya da ontolojik bir üstünlük ilişkisi olmadığını, bu farkın aslında insanın kendisini tanımlamak için kurduğu bir ayrım olduğunu belirtir (Agamben, 2004: 15-16). O, insan ile hayvan arasındaki farkı açıklamak yerine, bu farkın nasıl kurulduğunu ve hangi düşünsel mekanizmalar tarafından sürdürüldüğünü sorgular. Zira bu fark, insanın doğasında bulunan bir veri değil, aksine antropolojik makine ismini verdiği mekanizma ile insanın kendisini tanımlayabilmesi

için sürekli yeniden üretmek zorunda olduğu bir ayrım çizgisidir ve bu çizgi ortadan kalktığına, insan kategorisi de anlamını yitirir. Söz konusu dizeler, insanın hayvanlar üzerindeki tahakkümünü haklı çıkaran ahlaki üstünlük iddiasını sorgular. Pars ne insanın altında ne de üstünde bir varlıktır; o, kendi doğal varoluşunda bir bireydir. Fakat insan faktörünün bu alana müdahale etmesiyle durum değişir ve bu onun en talihsiz yazgısıdır. “Tekinsiz göz” onu fark edip öldürdükten sonra oradan sessizce uzaklaşır. Şiirde, “avla avcının birbirine karıştığı gölgeler” ifadesi, insanın hayvanlar üzerindeki egemenlik algısının aslında yanıltıcı olduğunu ima eder. İnsan, avcı olarak görülebilir. Fakat bu süreçte doğal düzenle birlikte kendi geleceğine de zarar verir. Bu, insanın doğadaki yıkıcı rolünü sorgulayan bir eleştiridir. “Pardus” şiirinde parsın yaşadığı antik dönemde insanın doğa üzerindeki tahakkümünü sorgulayan şair, yirminci yüzyılda Anadolu’nun başka bir bölgesinde yaşanan benzer bir yaklaşımı sergiler. Antik zamandan günümüze benzer bir anlayışın süregeldiğini simgeler.

Sönmez, “Osmanoğlu Kara Mustafa” şiirinde bir parsın zihin dünyasını yansıtır. Ölümün yaşamla çatışarak zamanı kucaklaması duygusal karmaşıklığın işaretidir. Şair, hayvanların da insanlar gibi mutluluk ve huzursuzluk gibi duyguları deneyimleyebileceğini sezdirir. Yani bu duyguları insana özgü olmaktan çıkarıp türler arası ortak özellik olarak betimler:

Bazıları korkmaz,

ölümle yürür çünkü en başından,

her sabah ölümle uyanır;

ölümle arkadaşır.

Gergin bir yay gibi yaşamlarını,

bir ölüm dansı anlatır. (Sönmez, 2021: 85)

Şiir, Anadolu parsını “ölüm ve yaşamın dans ettiği” bir varlık olarak betimlerken onu yalnızca bir pasif bir kurban olarak ele almaz. Pars, yaşamı boyunca ölümle hemhal olmuş, ölümden güç alan bir figürdür. Bu betimleme, hayvanları yalnızca biyolojik varlıklar olarak görmeyen ve onları duyguları olan, varoluşla ilgili bir boyut taşıyan aktörler olarak ele alan türler arası psikolojinin (trans-species psychology) temel ilkelerine işaret eder. Marc Bekoff, çalışmalarında hayvanların ne düşündüğünü, neler hissettiğini ve karar alma mekanizmalarını ele alır (Bkz. Bekoff, 2002; 2020). Ona göre hayvanların korku, sevinç, yas, empati ve sosyal bağlılık gibi duygusal durumlar yaşayabildiği düşüncesi yalnızca etik bir iddia değildir. Karşılaştırmalı biyoloji, evrimsel psikoloji ve davranış bilimlerinin ortaya koyduğu bilimsel bulgularla desteklenen bir yaklaşımdır (Bekoff, 2002: 48, 169). Bekoff, hayvan duygularını anlamının yolunun doğrudan duygunun kendisini görmekten değil, davranışsal göstergeleri, fizyolojik tepkileri ve nörolojik yapıların karşılaştırılmasını incelemekten geçtiğini belirtir. Darwin’den hareketle insanlar ile diğer hayvanlar arasında duygusal yaşam bakımından mutlak bir kopuş değil, derece farkları bulunduğunu savunur (Bekoff, 2020: 16). Hayvanların dünyayı deneyim, hafıza ve duygu durumlarıyla algıladığını savunan görüş dikkate alındığında, şiirdeki pars artık sadece bir yırtıcı hayvan değil, korkuyu bilen ve yaşamını ölüm bilgisiyle sürdüren bir özne olarak düşünülür. Parsın ölümle olan bu yakın ilişkisi, onun varoluşsal gerçekliğinin yanı sıra insanın ona atfettiği mistik hayranlığı da yansıtır. Bu nokta-

da şiir, hayvanın bir öznenen ziyade bir metafor olarak kullanılma riskini taşır. Ancak hayvan çalışmalarının vurguladığı gibi hayvanlar yalnızca insan hikâyelerinin araçları değildir, kendi hakikatleri olan varlıklardır. Parsın yaşam ve ölümle olan ilişkisi, insan dışındaki varlıkların da derin ve çeşitli duyguları deneyimleyebileceğini gösterir;

*Bir kaplan ise dağların onu çağırdığı şekliyle,
ölüm tüm vücudunu sardığı için,
Yaşam ve ölüm onun bedeninde en muhteşem danslarına çıkıp,
derin bir öfkeyle zıtlastığı,
ve vahşi bir aşkla kucaklaştığı için,
Böylece sarı ve siyahın çatışan tonlarıyla bir savaş
madrigaline dönüştüğü için
bu kadar çeviktir.
Ölümden korkmaz asla,
Ki onun postundaki benektir. (Sönmez, 2021: 87)*

Şiirde parsın yaşam ve ölüm arasındaki diyalektik ilişki içinde, doğayla bütünleşmiş varoluşunun estetik ve duygusal bir yoğunlukla betimlenmesi, hayvanların karmaşık duygusal yaşantılara sahip olduklarını ileri süren etolojik bulguların edebi bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Metnin parsın ölümden korkmayan cesur bir varlık olduğunu ifade etmesi ve doğanın genel döngüsü içinde yaşam ile ölüm sarmalını derin bir dirayetle bünyesinde barındırdığını vurgulaması, Marc Bekoff'un derin etoloji (deep ethology) yaklaşımının merkezinde yer alan görüşle doğrudan örtüşmektedir. Bu yaklaşım, hayvanların ölümlülük, acı ve kayıp karşısında yalnızca içgüdüsel tepkiler veren varlıklar olmadıklarını ortaya koyar (Bekoff, 2020: 82). Hayvanlar ölen türdeşlerinin ardından yas tutar ve kendi varoluşsal bütünlüklerini korumak için yaşama tutunma mücadelesi verir. Parsın beneklerindeki sarı ve siyahın çatışan tonları, hayatın ve ölümün karmaşıklığını çağırıştırır. Bu yönüyle renklerin kullanımı, sadece parsın dış görünüşünü değil, duygusal çatışmasını da simgeleyerek içsel zenginliklerini ve duygusal bir derinliğe sahip olduğunu ima eder. Aynı zamanda ölümden korkmadığının vurgulanması parsın cesur bir varlık olduğunu simgeler. Ancak bu cesaret, sadece kendi ölümünden değil, aynı zamanda doğanın genel döngüsünden de kaynaklanabilir. Metaforik anlatım, hayvanların deneyimlediği duyguların karmaşıklığını vurgulayarak doğa ile insan arasındaki bağın daha derin bir anlayışını ortaya koyar.

Ele alınan şiirlerde pars, insan ve doğa arasındaki tarihsel çatışmanın, tahakküm ilişkilerinin ve türler arası duygusal bağların güçlü bir simgesi olarak öne çıkmaktadır. Sönmez, Anadolu parsını arkaik zamanlardan başlayarak Antik Roma'ya ve hatta 20. yüzyıl Anadolu'suna kadar uzanan süreçte insanın hayvanlar üzerindeki egemenlik iddiası ve bu egemenliğin şiddet aracılığıyla sürdürülmesi, şiirlerde eleştirel bir yaklaşımla sunar. Aslında çok eski zamanlardan beri bu topraklarda var olan bir canlı ile günümüzde birlikte yaşayamamanın ortaya çıkardığı tabloyu anlatır. Özellikle arenalarda zorla savaştırılan ya da avcının kurşunuyla varlığı sona erdirilen pars, insanın doğayı araçsallaştırma eğiliminin bir göstergesi

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, şiirlerde pars yalnızca bir kurban olarak ele alınmaz; onun öfkesi, cesareti ve varoluş mücadelesi, insanın ona attığı edilgenlikten sıyrılarak bireyleşmesini sağlar. Parsın duygu ve varoluş boyutuna yapılan vurgu, insan-merkezci bakış açısını sorgulayan türler arası bir etik tartışma ortaya koymaktadır. Böylece, hayvanın yalnızca insan hikâyelerinin bir unsuru olmadığı, aksine kendi yaşam döngüsü ve duygusal gerçeklikleriyle var olduğu fikri şiirlerin temel söylemi hâline gelmektedir. Bu bağlamda şiirlerin sunduğu eleştirel perspektif, insanın doğa üzerindeki tahakkümünü sorgularken hayvanın bireyselliğini ve duygu dünyasını tanıma gerekliliğine de işaret etmektedir.

2. İnsan müdahalesi

Parsın Anadolu halkı için en cazip taraflarından biri postudur. Avcıların birçoğu pars avlayıp derisini yüzerek postunu satmayı alışkanlık edinir. Hatta bu konuda Ege bölgesinde Mantolu Hasan gibi ün salmış avcılar vardır⁸. Asıl adı Hasan Bele olan Mantolu Hasan'ın lakabı vurduğu Anadolu parslarının derisini yüzdükten sonra giyinip elinde tüfekte fotoğraf çektiğinden gelir. Anadolu parslarının 1930 – 1950 yılları arasında yaşam alanları gittikçe azaldığından yer yer köylere inerek köy hayvanlarına saldırdığı için tuzaklar vasıtasıyla yakalanmaya çalışılır. Fakat Mantolu Hasan postu yüksek fiyatlara satıldığını keşfettiğinden ava çıktığında dikkatini parslar üzerine verir. Kumerloeve, Mantolu Hasan'ın yaklaşık 50 pars öldürüp postunu sattığını belirtir (Kumerloeve, 1975).

Yine Bodrum sınırları içerisinde yer alan Mazıköyü pars popülasyonu bakımından oldukça zengindir. Yöre halkı tarım verimsizliği nedeniyle geçimlerini sağlamak için pars avcılığına yönelir. Burada da en meşhur pars avcısı Mazılı Şerif'tir. Yöre halkı geliştirdikleri pars tuzağı ile kama ve tüfek ile pars avcılığı yapar⁹. Şair, “Mazıköy Türküsü” isimli şiirinde bu hususa değinir. Şairin kaynak kişiden derlediği ve şiirden önce verdiği bu bilgiler, şiirin konusunu meydana getirir. Dolayısıyla bu derleme aşaması şairin sözlü kültürden de beslendiğini gösterir. Şiirin başında bu sözlü bilgilere benzer bir şekilde Mazıköy avcıları betimlenir. “Gümüş sırma cepken” giymiş “kamalı yiğitler” avdan elleri boş döner. Pars avcılığında geliştirilen avlama yöntemine göre kepeneg'in altında saklanan avcının saniyeler içinde kepenekten çıkarak kamasıyla parsı avlaması gerekir.

kalkın da gidelim kaplan üstüne,

kürk sattım gâvura yok pahasına,

gönül verdim İzmir'in ak yosmasına. (Sönmez, 2021: 104)

“Kürk sattım gavura yok pahasına” dizesi, parsın özelliğini tamamen yadsıyan insan-merkezci bir yaklaşımı ortaya koyar. Wolfe, mevcut hayvan hakları tartışmalarının dahi çoğunlukla faydacı mantığın dışına çıkamadığını eleştirerek hayvanın ahlaki değerlendirmesinde onun yalnızca insanların faydasına yönelik bir şey (thing) olmadığını, kendinde bir amaç ve radikal bir ötekilik barındıran özneler olarak ele alınması gerektiğini vurgular. Şiirde parsın özelliğinin yadsınması, Wolfe'un Derrida ve Lyotard gibi düşünürlerden de beslenerek işaret ettiği, hayvanın ahlaki çemberin dışına itilmesinin ve bu sömürünün dilsel olarak yeniden üretilmesinin edebi bir tezahürüdür (Wolfe, 2003: 54). Oysa Wolfe, yeryüzü-

nü insandan önce de var olan ve muhtemelen Homo sapiens türünden çok daha uzun süre var olacak insan-dışı yaşam formlarıyla paylaşıldığı gerçeğini hatırlatır (Wolfe, 2003: 193). Şair, parsın avlanmasının sonuçlarına doğrudan eleştirel bir bakış sunmasa da şiirin son bölümlerinde pars neslinin tükenişine ağıt yakarak dolaylı bir eleştiri sunar. Şiirin devamında bu avcılığın parsın bölgedeki popülasyonunu tükettiği vurgulanır:

*Bu dağları yangın vurdu kavurdu,
martin tüfek, kurşun attı devirdi,
kaplan nesli şu dağlarda tükendi,
efelerin devranı yıkıldı bitti
Mazıköy'ün yiğitleri kocadı gitti. (Sönmez, 2021: 105)*

Parsların doğal yaşam alanlarının bölgede çıkan yangınlar nedeniyle tahrip edildiği ifade edilir. Çevre tahribatının yol açtığı bu durum parsları bulundukları bölgelerden çıkararak köylere inmesine sebep olur. Diğer taraftan ikinci ve üçüncü mısra da bilinçsiz avlanmanın Anadolu parsının soyunu bu bölgede tükettiğine dair göndermelere rastlanır. Bu, insan müdahalesinin ekosistem üzerindeki uzun vadeli etkilerini gösterir.

1952 yılında Aydın Kuşadası'nda kurulan tuzakla bir pars yakalanır. Ankara Hayvanat Bahçesi'ne teslim edilerek altı yıl boyunca burada beslenen Efe isimli pars öldükten sonra tahniti Diyarbakır Ana Jet Üssü'nde sergilenir. Şairin bu pars için yazdığı “Efe” şiirinde de yukarıdaki mısralara benzer ifadelere rastlanır;

*Yaşadın düşünerek bu makûs talihini,
o gri duvarlarda düşledin evvelini,
kimi zaman başını göğe kaldırıyordun,
Tanrı'ya dönerekten bir “neden?” soruyordun,
neden bunca güzelken yarattığın şu hayat,
musallat ettin ona insan denen illeti? (Sönmez, 2021: 122)*

Regan, insanların hayvanları kullanma hakkına sahip oldukları düşüncesinin, hayvanların yalnızca kaynak veya nesne olarak görülmesinden kaynaklandığını belirtir. Burada doğanın, insan eliyle yaratılan acılara karşı bir protesto içinde olduğu ima edilir. Şiirde parsın “gri duvarlar” arasında eski yaşamını düşlemesi, Regan'ın hayvanların doğal yaşamlarından koparılıp insan dünyasının nesnelere dönüştürülmesi eleştirisiyle doğrudan ilişkilendirilebilir. Çünkü Regan'a göre hayvanat bahçeleri, sirkler ve benzeri kurumlar hayvanları korumaktan çok onları sergilenecek nesnelere dönüştürür ve bu durum onların haklarının ihlalidir (Regan, 2007: 189). Bu bağlamda parsın Tanrı'ya bir “neden?” sorması, doğanın insan eylemleriyle bozulan dengesi üzerine sorgulama olarak okunabilir. İnsana dair varoluşsal bir sorgulamayı doğaya yansıtır.

*Ki her yerde kusursuz akıyorken kâinat
insancıklar taşıdı şu hayata zilleti,
sorarak ağlıyordun, bedbince susuyordun,
asil yalnızlığına anlamsızca baktılar,
seni yalnız bir resim, yalnız resim sandılar,
ağulu gözleriyle ışığını çaldılar,
bir gün Tanrı işitti hazin yakarışını,
dertlerine son verdi okşayarak başını... (Sönmez, 2021: 122)*

“İnsancıklar” ifadesi, insanın doğa karşısındaki küçüklüğünü ve ahlaki eksikliğini eleştirir. Tom Regan, hayvanları eğlence amaçlı sömüren yapıların asıl amacının hayvanları korumak veya eğitmek değil, kelimenin tam anlamıyla demode bir eğlence sunmak ve bu yolla kâr elde etmek olduğunu belirtir (Regan, 2007: 201). Regan’ın haklar anlayışında ahlaki haklar, bireylerin yaşam, beden bütünlüğü ve özgürlüklerinin ihlal edilmemesini gerektirir ve bu haklar, tıpkı insanlar gibi hayvanlar için de geçerlidir. Şiirdeki kusursuz akış ifadesi bu doğal düzeni ve insan dışı varlıkların dünyasını temsil eder. Bu düzen içinde hayvanlar, bitkiler, ekosistem ve zaman döngüsü birbirine bağlı bir yaşam ağı oluşturur.

“Tunceli” şiiri insanmerkezci yaklaşımı gösteren dizeleriyle öne çıkar. Tunceli şehrinde çalışan bir taksici, şehir merkezine yakın bir bölgede gördüğü bir hayvanın görüntülerini kayıt alarak Milli Parklar Şube Müdürlüğü görevlilerine gösterir. Görevliler hayvanın büyük ihtimalle bir Anadolu parsı olduğunu düşünür. Bu olay üzerine kaleme alınan *Tunceli* şiirinin başlarında Anadolu parsının şehir ve köy insanıyla olan ilişkisi aktarılır. Köy ve şehir sınırları yakınında dolaşan Anadolu parsının seyri esnasında kendine özgü sessizliğiyle dolaşımının doğal gerçeklik ile anlatıldığı satırlarından ardından sıra insana gelir;

*bin yıllardır sessizce geliyor, gidiyorsun,
gözlerin paralel hayatları birbirine bağlıyor.
Susuyorsun. (Sönmez, 2021: 203)*

Söz konusu mısralar doğanın ve parsın insandan bağımsız bir şekilde süregelen varoluşunu gösterir. Pars, doğanın insan merkezli bir düzene bağımlı olmadığını ve kendi döngüsel varlığını sürdürebildiğini hatırlatır. Anadolu parsının insan dışında varlığını sürdüren bir sürekliliği görülür. Şaire göre parsın varlığı insanı huzursuz hissettirir. İnsanın bu yersiz huzursuzluk hissini parsın gözünden anlatmaya çalışır. Kimi zaman da insan tarafından parsa bakışı, gözlemlemeyi dener. Pars, doğanın döngüsel düzeninin bir parçasıyken insanın sonsuzluk arzusunun yarattığı huzursuzluk, doğanın dengesini bozar. İlerleyen mısralarda doğanın döngüsel ve sürdürülebilir düzenine karşı insanın geçici ve yıkıcı davranışları sorgulanır.

*İnsanlar; büyük ve önemli işleri olan insanlar,
kaderlerce akıp gidiyorlar yeryüzüne geçmiş turnakları,
kederlerce geçip gidiyorlar artlarında cenazeler,*

*eskiyen ümitler, hevesler,
mülkler, heybetler, şanlar, şöretler,
öfkeler ve şehvetler artlarında,
ağlasalar ne fayda,
ağutlar, türküler, ilenmeler feleğe,
her biri için ölüm erken,
çok değerli her birisi,
her biri şımarıkça meftun ebediyete. (Sönmez, 2021: 204)*

Agamben, Batı felsefesi baştan beri dili, aklı ve tarihi merkeze alan bir felsefî anlayış üzerine kurulu olduğunu düşünür. İnsanın, doğanın gerçek yasalarına yabancılaşarak dünyayı kendi “büyük ve önemli işleri” (şehirleşme, tarih, uygarlık) için bir sahne olarak görmesi, Agamben’in eleştirdiği bu insan-merkezci tavrın, yani biyolojik gerçekliği inkâr ederek sunî bir insanlık statüsü üretme çabasının karşılığıdır (Agamben, 1998: 182). Şair, insanın bencil bir akıl ve hırs duygusu nedeniyle cennetten koptuğu ve bunun öfkesini daima içinde barındırdığını aktarır. İnsanların, kendi çabalarını ve uğraşlarını “büyük ve önemli işler” olarak nitelendirirken doğanın döngüsel düzeni karşısındaki küçüklüklerini ve geçiciliklerini fark etmediklerine vurgu yapılır. Bu, insan-merkezci bakış açısının eleştirisidir. “Geçmiş tırnakları” ifadesi, insanların yaşam mücadelesinin, dünyada bıraktıkları izlerin veya etkilerin geçici olduğunu ima eder. Bu süreçte insanlar, yaşamlarını büyük işler ve arzular üzerine kurarken doğanın gerçek yasalarına yabancılaşmıştır.

Anadolu parısı ile insan çatışması arasındaki hususu inceleyen bir diğer şiiri “Ala Kaplan Türküsü”dür. Şair, halk şiirine benzer bir üslup benimseyerek hem içerik hem de biçim açısından halk kültürüne ait unsurları kullanır. Anadolu’nun önemli simgelerinden biri olan Anadolu parısını şiirleştirirken, halk söyleyiş ve ifade biçimlerinden de faydalanır. Anadolu parısı, bu bağlamda yalnızca biyolojik bir varlık değil, aynı zamanda doğal dengenin ve kültürel hafızanın önemli bir simgesi olarak konumlandırılmaktadır. Bu bağlamda, şairin halk şiiri formunu kullanması, yalnızca estetik bir tercih olmanın ötesinde, ekolojik yıkım ve kültürel erozyona yönelik eleştirel bir tavrın ifadesi olarak da değerlendirilebilir. Şiire göre insanların kaplan gibi yırtıcıları yok etme gerekçesi insan canını tehdit etmesidir;

*Ala kaplan yelelenir yol tutar;
adam alır, kadın yutar can üter;
değme avcıların ocağın yıkar;
ala kaplan, ala kaplan eşin yok,
bu dağlarda senden öte yiğit yok. (Sönmez, 2021: 47)*

Bu tür betimlemeler, insanın yırtıcı hayvanlara yönelik algısında sıkça görülen bir eğilimi yansıtır. Kaplan gibi büyük yırtıcılar, genellikle tehlikeli ya da yok edilmesi gereken varlıklar olarak algılanır. Bu durum, onların yaşam alanlarının daralmasına ve yok edilmelerine zemin hazırlar. Kaplanın ekosistemdeki işlevsel rolünü göz ardı eden bir korku ve önyargı sunar. Şair sonraki mısralarda bu hususa değinir;

*Ala kaplan bu dağlarda gideli,
ağulu leş derbentlerde konalı,
geyik, teke kalmayalı biteli,
obalarda yiğit beyler tükendi,
hınzır ilen çakal arttı gönendi.* (Sönmez, 2021: 50)

Pars gibi büyük yırtıcılar, avladıkları hayvanların popülasyonunu dengeleyerek ekosistemin sağlıklı bir şekilde işlemlerini sağlar. Kaplanın yokluğunda, dengeler bozulmuş ve diğer hayvan türleri (hınzır ve çakal) çoğalmıştır. Ardından Anadolu parsına hitaben insanın ne kadar tehlikeli olduğu anlatılarak şehirlere inmemesi ve insandan uzak *gökçe dağlara* gitmesi tavsiye edilir;

*Ala kaplan sar ardına ilişme,
göçerlerin sürülerin elleşme,
kalles olur insan ile dalaşma,
var git kaplan var git gökçe dağlara* (Sönmez, 2021: 48)

“Gökçe dağlar” doğanın insan müdahalesinden uzak olan, henüz “bozulmamış” bir bölgesini temsil eder. Kaplan, ancak bu bölgede varlığını sürdürebilir. Aslında hem başlardaki doğaya karşı yıkıcı eylemlerinden dolayı parsaları habitatından çıkaran hem de onları avlamakla tehdit ederek tekrar oraya dönmeye mecbur eden insandır. Dolayısıyla doğal yaşam alanlarına çekilmenin ve korunmanın önemini vurgular. Son mısralar şairin parsa yönelik sorular yoluyla yazdığı bir ağıt niteliğindedir;

*Ala kaplan sana nasıl kıydılar
şevrotinle ciğerini yaktılar;
üzerine beşer onar geldiler,
ahdın mı var sandın Azrail ile,
yiğit kıyar mıydı böyle yiğide?* (Sönmez, 2021: 49)

Parsın bir tür av fişegi olan şevrotin ile öldürülmesinin rastgele bir eylem olmadığını, aksine organize ve şiddetli bir müdahaleyle gerçekleştirildiğini gösterir. Zira “üzerine beşer onar geldiler” ifadesi organize avcılığı simgeler. Hayvan çalışmaları, bu tür saldırıların çoğu zaman gereksiz olduğunu ve hayvanların insana yönelik tehditlerinin olduğundan daha fazla gösterildiğini ortaya koyar. Zira Marc Bekoff, insanların bizzat neden oldukları ekolojik krizler ve habitat tahribatının sonuçlarını masum yaban hayvanlarına yüklediklerini ileri sürmektedir:

Vahşi hayvanları öldürmenin kısa vadede faydası ne olursa olsun, bunlar uzun vadede işe yaramamaktadır. Öldürmek kolaydır, ancak kalıcı bir çözüm değildir. Vahşi hayvanlar evrimsel davranış şekillerine sadıktırlar. Medeniyetimizin saldırılarına uyum sağlarlar ve biz tanımlamalarımızda onlardan “zararlı” ya da “saldırgan” olarak bahsederiz. Onlarla olan çatışmalarımızı azaltmak için kendimizi, beklentilerimizi ve “sınırlarımızı” dizginlemek bizim görevimizdir. (2020: 178)

Bu bağlamda, abartılı bir korku kültürünün inşa edilmesi yoluyla söz konusu hayvanların sistematik biçimde öldürülmesine yönelik hem yasal hem de toplumsal bir meşruiyet zeminini oluşturulduğunu savunmaktadır. Kaplanın avlanma sahnesi, insanın hayvanlar üzerindeki kontrol arzusunun ve bu arzusun doğaya olan zararının bir örneğidir. Zorunlu bir durum bulunmadığı sürece hayvanların zevk ve çıkar uğrunda katledilmesine tepki gösterilir. Doğal yaşam alanı tahrip edildiği için şehre inmek zorunda olan Anadolu parsının her an tehlikede olduğu verilir. İnsanlar kendilerine veya ahırlarında yaşayan hayvanlara zarar vereceklerini düşündükleri parsıları öldürmeye çalışır. Burada insanların doğaya verdikleri zarar doğrultusunda yaşanan bir sorunun, yine doğada yaşayan canlılara zarar verilerek kapatılmaya çalışılmasının daha büyük sorunlara yol açacağı belirtilir. Bu sürekliliğin Anadolu parsının biyolojik çeşitliliğine zarar vermekle kalmayıp Anadolu'nun türsel zenginliğini de tahrip ettiği gösterilir.

Sonuç

Anadolu parsının hem edebî hem de ekolojik bir özne olarak ele alındığı *Tulliana* adlı eser, okuru türler arası eşitlik kavramını sorgulamaya davet ederken aynı zamanda insanın doğayla olan ilişkisini yeniden düşünmeye sevk eden güçlü bir söylem geliştirir. Söz konusu eser, şairin Anadolu parsı ile kurduğu derin bağın ve onun dünyasını anlama çabasının bir yansımasıdır. Şair, çocukluk yıllarından itibaren Anadolu parsına duyduğu hayranlıkla, onu sadece bir tür olarak değil, bir varlık olarak kavramaya, onun hislerini, düşüncelerini ve dünyasını anlamaya çalışır. Babasının yönlendirmesiyle doğa sevgisi kazanması ve küçük yaşlardan itibaren Anadolu parsı hakkında araştırmalar yapması onu sadece bir gözlemci değil, aynı zamanda bir özne olarak bu türle derin bir bağ kurmaya iter. Dolayısıyla şair, Anadolu parsını bir tür simgesel nesne olarak görmekten öte onun duygu dünyasına, içsel varoluşuna ve çevresiyle kurduğu ilişkilere dair bir yaklaşım geliştirmektedir. Bu bağlamda eserin sunduğu en önemli katkılardan biri doğanın insan merkezli algının dışında, öznelerarası bir bağlamda ele alınmasıdır.

İsmail Orhan Sönmez, şiirlerinde Anadolu parsını sadece bir özne olarak sunmakla kalmayıp onu insanın duygu ve düşüncelerine ortak edebilecek bir bilinç yapısıyla betimleyerek hayvanlara ilişkin alışlagelmiş nesneleştirici yaklaşımı kırmayı hedefler. Anadolu parsının öfkesi, korkuları ve hayatta kalma mücadelesi insan merkezli bakış açısının ötesine geçen bir yaklaşımla işlenmektedir. Bu yönüyle eser, hayvan çalışmalarının edebî metinlerle nasıl daha geniş bir etik tartışmaya dönüşebileceğini gözler önüne sermektedir. Şair, hayvanları insana yarar ölçüsünü dikkate alarak değerlendirmek yerine onları kendi benlikleri çerçevesinde yansıtmaya çalışır. Bu noktada, Anadolu parsının bilinç göstergelerine dikkat çekerek duygu ve düşüncelerine şiirlerinde sıkça yer verir. Anadolu parsının da insanlar gibi öfkelenebileceği, mutluluk veya huzursuzluk duyabileceği, ölüm endişesi taşıyabileceğini davranışsal yönelimlerden yola çıkarak gösterir. Böylece Anadolu parsının iç dünyasına bir ayna tutarak okuyucunun zihnindeki sınırlılığı ortadan kaldırır.

Diğer taraftan şairin doğa-insan çatışmasını tarihsel bir süreç içerisinde ele alması ekolojik tahribatin yalnızca modernleşme ve sanayileşmeyle sınırlı olmadığını, insanlığın yüz-

yıllardır süregelen doğaya müdahale biçimlerinin de bu tahribatta önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Arkaik zamanlardan başlayarak Antik Roma arenalarındaki yıkıcı eğlencelerden, modern çağın ekosistemi tahrip eden politikalarına kadar geniş bir çerçevede insanın doğayla ilişkisini sorgulayan şiirler, hayvan çalışmaları alanı açısından önemli bir anlatı zeminini sunar. Şair insanmerkezli bakış açısının doğaya verdiği zarar üzerinde ısrarla durarak Anadolu parsının yaşam hakkının insani faaliyetler dolayısıyla olumsuz etkiler görmesini eleştirir. İnsanların doğayı ve hayvanları kendi ihtiyaçları doğrultusunda bitmez tükenmez bir kaynak olarak addetmelerine karşı çıkar. Bu bağlamda şair bilinçli olarak nesli tükenme tehlikesiyle sıkça yüzleşen Anadolu parsını bir özne olarak seçer. Şair Anadolu parsının yok oluş sürecini, insan merkezli ekosistem politikalarının ve bilinçsiz avlanma faaliyetlerinin doğurduğu sonuçları gözler önüne serer. Şairin, bu türün korunması ve ona yönelik farkındalık yaratılması adına geliştirdiği poetik söylem, yalnızca bir ağıt olmanın ötesine geçer. Parsın ekosistemdeki kritik rolü vurgulanarak insan müdahalesinin yol açtığı dengesizliklerin uzun vadeli etkileri anlatılır. Anadolu parsının üzerinden betimlenen bu yaklaşım, insanın doğayla kurduğu ilişki biçimini yeniden gözden geçirmesini sağlayan güçlü bir çağrı olarak değerlendirilebilir.

Notlar

- 1 Bkz. Abbey, 2019; Özdağ, 2005.
- 2 Bkz. Özdağ ve Gökalep Alpaslan, 2019.
- 3 Bkz. Çoruhlu, 2019; Davletov, 2007.
- 4 Bkz. <https://www.iucnredlist.org/species/15961/286174097>. Modern genetik çalışmalar Anadolu leoparı ile Persian leopar genetik olarak çok yakın ve aynı alt tür içinde olduğunu gösterdi.
- 5 Detaylı bilgi için bkz. <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5699/Tarim-Ve-Orman-Bakani-Kirisciden-Anadolu-Leopari-Paylasimi>. Geçtiğimiz aylarda yine benzer yöntemle Anadolu parsının görüntüleri çekilmiştir. Bkz. <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/anadolu-parsi-fotokapanda,7Oh2sgMi2U2HzoEdZRFkw/2OQ-pi-KP0yKno1UQMOiYg> Erişim tarihi: 10.02.2025
- 6 1978 doğumlu İsmail Orhan Sönmez, şiirlerinde doğa, mitoloji ve insanın varoluşsal deneyimini bütüncül bir yaklaşımla ele alır. İnsanın doğayla kurduğu ilişkinin hem bireysel hem de kolektif hafızadaki dönüşümünü konu edinir. 2019 yılında *Kayıp Jeolojiler* adıyla yayınladığı ilk şiir kitabıyla edebiyat dünyasına giren şair daha sonra kaleme aldığı *Kardeşim Kurt* (2019) ve *“Tulliana”* (2021) isimli şiir kitapları doğa ve insan ilişkisine dair geliştirdiği özgün poetikanın iki önemli örneğidir. Her iki eser de bireyin doğayla olan bağını, mitoloji ve tarihsel referanslarla derinleştirerek modern insanın yabancılaşma sorununa dikkat çeker. Şair *“Tulliana”*’nın ilk baskısının telif ücreti şair tarafından Doğa Derneği’ne bağışlanır. Destan niteliği taşıyan *Hızırname* (2020) adlı eserinde ise doğa, insan ve zaman kavramlarını iç içe geçirerek insanın kader ve varoluş hakkındaki sorgulamalarına farklı bir perspektif sunar. Kitapta, tasavvufi, mitolojik ve tarihsel referanslarla örülü bir dil kullanılmış olup anlatı biçimi klasik hikâye anlatımı ile mesnevi tarzı arasında bir geçiş niteliği taşımaktadır. Şairin *Doğa, Tarih ve İnsan Üzerine Aykırı Düşünceler* (2018) adlı eseri şiirlerinden farklı olarak aforizmalar ve kısa düşünce metinlerinden oluşan felsefi bir çalışma niteliğindedir. Kitapta doğa, insanın zihinsel ve toplumsal yapısıyla birlikte değerlendirilir ve modern dünyanın doğadan kopuşu eleştirel bir bakışla sorgulanır.
- 7 Şair muhtemelen tür adını vurgulamak adına eser adını tırnak işareti içine alır.
- 8 Bkz. “Kuş adasında bir avcı iki Kaplan vurdu” (24 Ocak 1939), *Akşam gazetesi*, s. 8; “Kaplanlar çoğaldı Kuşadasında” (19 Ocak 1940), *Tan gazetesi*, s. 2; “Selçukta bir kaplan avı” (1 Ocak 1952), *Av ve Deniz dergisi*, sayı: 23; “Parsın sırtından geçinmek!” (13.01.2007), *Milliyet gazetesi*; “Dağların SAT komandosu! Türkiye’nin en gizemli canlısı Anadolu Parsı yok olmamış...” (19.12.2021), *Milliyet gazetesi*.
- 9 Halikarnas Balıkcısı’nın kaleme aldığı *Ötelerin Çocukları* adlı romanda da anılır: “Damarlarında babası pars avcısı Mazlı Şerifin kanı mı kabarmıştı ne?” (1999: 29).

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu çalışmanın özet metni, birebir aynı olmamakla birlikte 13-14 Ekim 2023 tarihlerinde Hacettepe Üniversitesi tarafından düzenlenen “Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Yaklaşımlar 2023: Çevre, Dil ve Edebiyat” adlı bilimsel toplantının Bildiri Özetleri Kitabı’nda yer almış ancak çalışmanın tam metni hiçbir kitap, dergi ya da akademik mecrada yayımlanmamıştır. Ayrıca yazar, araştırma sürecinde etik ilkelere ve kurallara uymuştur.

Yazarların katkı düzeyleri: Makale tek yazarlıdır.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: The abstract text of this study, although not identical, was included in the Book of Abstracts of the scientific meeting titled “New Approaches in Turkish Language and Literature Research 2023: Environment, Language, and Literature” organized by Hacettepe University on October 13-14, 2023, but the full text of the study was not published in any book, journal or academic platform. In addition, the author has complied with ethical principles and rules during the research process.

Authors’ contributions: The article is authored solely by one individual.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Financial support: No financial support was obtained for this research.

Conflict of interest: There are no potential conflicts of interest related to this study.

Kaynakça

- Abbey, E. (2019). *Çölde tek başına: Yabanıl doğada bir mevsim* (U. Özdağ, Çev.) Bilgesu.
- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life* (D. Heller-Roazen, Trans.) Stanford University Press.
- Agamben, G. (2004). *The open: Man and animal*. Stanford University Press.
- Akıllı, S. (2018). Modern hayvan çalışmaları üzerine bir söyleşi. *Edebiyat ve Kültürde Hayvanlar – Hayvan Çalışmaları Özel Sayısı, Şarkî Edebiyat ve Sanat Dergisi*, 6(7), 50-60.
- Aktaş, H. (2008). *Çağdaş Türk şiirinde hayvanlar alemi*. Yort Savul Akademisi.
- Bekoff, M. (2002). *Düşünen hayvanlar* (S. Çağlayan, Çev.) Kitap.
- Bekoff, M. (2020). *Hayvanların duygusal dünyası* (A. Taçyıldız İpekçioğlu, Çev.) Beyaz Baykuş.
- Buell, L. (1995). *The environmental imagination: Thoreau, nature writing, and the formation of American culture*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Cicero, M. T. (1958). *The letters to his friends I* (W. G. Williams, Trans.) William Heinemann.
- Coetzee, J. M. (1999). *The lives of animals*. A. Gutmann (Ed.) Princeton University Press.
- Çoruhlu, Y. (2019). *Türk sanatında hayvan sembolizmi I-II*. Ötüken.
- Davletov, T. (2007). Türk kültüründe pars. *Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi*, (23), 30-33.
- De Waal, F. (2021). *Hayvanların ne kadar zeki olduğunu anlayacak zeki miyiz?* (A. B. Kaya, Çev.) Metis.
- Donovan, J. (2016). *The aesthetics of care: On the literary treatment of animals*. Bloomsbury Academic.
- Dölek-Sever, D. (2024). Hayvan tarihi: Osmanlı-Türkiye geçmişine türlerarası perspektifle bakmak. *Reflektif Journal of Social Sciences*, 5(2), 241–260.
- Gökalg Alpaslan, G. (2013). Cengiz Aytmatov’un *Dişi Kurdun Rüyaları* romanında doğal denge ve hayvan zihni. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(2), 1-18.
- Gruen, L. (2015). *Entangled empathy: an alternative ethic for our relationships with animals*. Lantern Books.
- Halikarnas Balıkcısı. (1999). *Ötelerin Çocukları*. Bilgi.

- McHugh, S. (2006). One or several literary animal Studies. *H-Net: Humanities & Social Sciences Online*, (7), 1-13.
- Oppermann, S. (2012). *Ekoeleştirici çevre ve edebiyat*. Phoenix.
- Özdağ, U. (2005). The turning of the tide: The evolution of ethics and contemporary moral considerations regarding nonhuman entities in American literature. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 135-149.
- Özdağ, U. (2017). *Edebiyat ve toprak etiği: Amerikan doğa yazınında Leopold'cu düşünce*. Ürün.
- Özdağ, U. ve Gökalep Alpaslan, G. G. (2010). Türkiye araştırmalarında yeni bir alan: Çevreci eleştiri. Ü. Çelik Şavk (Ed.), 3. *Uluslararası Türkiye Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri II*. Cilt içinde (s. 641-652), Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- Özdağ, U. ve Gökalep Alpaslan, G. G. (2019). *Anadolu turnaları: Biyoloji, kültür, koruma*. Ürün.
- Regan, T. (2003). *Animal rights, human wrongs*. Rowman Littlefield Publishers.
- Regan, T. (2007). *Kafesler boşalsın: Hayvan haklarıyla yüzleşmek*. (S. Çağlayan, Çev.) İletişim.
- Ripple, J. W. & Estes, J. A. & Beschta, R. L. & Wilmer, C. C. & Ritchie, E. G. & Hebblewhite, M. & ... Wirsing, A. J. (2014). Status and ecological effects of the world's largest carnivores. *Science*, (333), 301-306.
- Sarı, A., Gündoğdu, E., Başkaya, Ş., & Arpacık, A. (2020). Habitat preference by the Anatolian leopard (*Panthera pardus tulliana* Valenciennes, 1856) in North-eastern Anatolia, Turkey. *Belgian Journal of Zoology*, 150, 153-168.
- Schneider-Mayerson, M. & Weik von Mossner, A. & Malecki, W. & Hakemulder, F. (2021). *Why ecocriticism needs the social sciences and vice versa*. Web yayını. Erişim adresi: <https://seeingthewoods.org/2021/07/21/why-ecocriticism-needs-the-social-sciences-and-vice-versa/>
- Singer, P. (2018). *Hayvan özgürleşmesi* (H. Doğan, Çev.) Ayrıntı.
- Sönmez, İ. O. (2018). *Doğa, tarih ve insan üzerine aykırı düşünceler*. Hiperlink.
- Sönmez, İ. O. (2021). *"Tulliana": Anadolu Parsına Şiirler*. Ötüken.
- Topçu, T. (2019). *Türk romanında çevrecilik (1945-2015)*. [Yayımlanmamış doktora tezi] Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Ünal, Y., Uysal, H., Koca, A., Zenbilci, M., & Ersin, M. Ö. (2023). New records of the living Anatolian leopard (*Panthera pardus tulliana* L., 1758) in the Mediterranean region of Turkey. *Applied Ecology and Environmental Research*, 21(2), 1043-1059.
- Wolfe, C. (2003). *Animal rites: American culture, the discourse of species, and posthumanist theory*. University of Chicago Press.
- Wolfe, C. (2009). Human, all too human: "Animal Studies" and the humanities. *PMLA*, 124(2), 564-575.

Elektronik Kaynaklar

- IUCN (Uluslararası Doğayı Koruma Birliği) Kırmızı Listesi. Erişim adresi: <https://www.iucnredlist.org/species/15961/286174097>
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2023, 26 Haziran). *Tarım ve Orman Bakanı Kirişçi'den, Anadolu Leoparı paylaşımı*. Erişim adresi: <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5699/Tarim-Ve-Orman-Bakani-Kirisciden-Anadolu-Leopari-Paylasimi>

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).